

УДК 792.82:78.071.1(477)Шалигін

DOI: <https://doi.org/10.31318/2522-4190.2021.131.243227>

ЗІНЧЕНКО В. М.

Зінченко Вероніка Михайлівна — аспірантка кафедри історії світової музики Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8607-3582>

veronika-music@ukr.net

© Зінченко В. М., 2021

БАЛЕТ «НОРРЕГ» МАКСИМА ШАЛИГІНА: НА ПЕРЕТИНІ МІЖМЕДІАЛЬНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТА ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

Проаналізовано камерний балет «Норрег» сучасного українсько-нідерландського композитора Максима Шалигіна з погляду його інтонаційно-драматургічної специфіки і міжмедіальних зв'язків із картиною американського художника Едварда Гоппера «Morning Sun» («Ранкове сонце»). Обґрунтовано доцільність застосування до музичного твору дефініції «міжмедіальна інтерпретація», яка є різновидом композиторської інтерпретації твору іншого виду мистецтва засобами міжвидового художнього перекладу. Розглянуто стилістичні ознаки художнього мислення Е. Гоппера, зокрема: насиченість геометричних ліній і колористичність світла. З урахуванням цих параметрів проаналізовано інтонаційно-драматургічну, сценографічну й хореографічну своєрідність балету «Норрег» щодо виявлення прийомів міжмедіальної інтерпретації, завдяки яким «оживає» і звучить живопис Е. Гоппера. Як важливу інтонаційно-драматургічну особливість балету «Норрег» розглянуто явище синтезу на таких рівнях: генеза музичної складової (задіяні фрагмент твору композитора «Дует» та оригінальна музика, створена для цього балету); міжмедіальні зв'язки (художній переклад стилістичних ознак картини «Morning Sun» в інтонаційну площину балету «Норрег»), жанровий мікст (головний жанр — балет, жанр другого плану — серенада); інтонаційно-драматургічний рівень (синтезуються дві теми балету, кожна з яких представляє типові ознаки художньої мови митця — чіткі лінії та гра світлом). З погляду композиторської міжмедіальної інтерпретації осмислено проблему трансплантації «іншомовного» художнього першоджерела в музичну і хореографічно-сценографічну площину в таких аспектах: засоби «музичного перекладу» живописного твору в іманентно-інтонаційний, балетний; видозміна і деформація жанру серенади; процес інтонаційної презентації і перетворення головних тем балету, що уособлюють основні ознаки художнього мислення Е. Гоппера тощо. Доведено, що М. Шалигін здійснює міжмедіальну інтерпретацію художнього стилю Е. Гоппера іманентно інтонаційними засобами, які забезпечують наявність у балеті «музичного живопису».

Ключові слова: балет «Норрег» Максима Шалигіна, стилістичні риси творчості Едварда Гоппера, міжмедіальна інтерпретація, художній переклад.

Постановка проблеми. Балет — інтенсивно оновлюваний музично-театральний жанр, який посідає провідне місце в сучасній світовій культурі. Український балет, у результаті тривалої еволюції — від прикладного мистецтва (епізодична участь в оперних спектаклях) до самостійних опусів, інтегрується в загальний мистецький європейський контекст, акумулюючи новітні тенденції композиторського

мислення. Сучасні українські композитори не лише працюють у спільній соціокультурній парадигмі із західними колегами, а й самі стають європейськими митцями. Прикладом такої творчої інтегрованості може бути творчість українсько-нідерландського композитора Максима Олеговича Шалигіна (1985 року народження).

Протягом останніх десяти років композитор активно працює в балетному жанрі. Так, у доробку митця вже вісім опусів, створених із неймовірною часовою щільністю: «Сліди» («Traces», 2011), «Гоппер» («Norper», 2012), «Шнітке» («Schnittke», 2013), «Одісей» («Odysseus», 2014), «Нахнет» («Nachnet», 2015), «Справа Кармен» («Case Carmen», 2017), «Свята дріль» («Holy Drill», 2018), «Гака» («Gaka», 2018).

Утім, незважаючи на таку творчу активність і популярність балетів М. Шалигіна на світових театральних сценах (їх поставлено в Нідерландах і Японії), на сьогодні є лише кілька наукових праць про окремі балети композитора¹. Серед них — стаття Тетяни Когут «“Case Carmen” Максима Шалигіна: особливості характеристики героїні у ретроспективній композиції балету»², у якій розглянуто своєрідність музичного втілення образу Кармен.

Актуальність і наукова новизна статті полягає в тому, що це перше аналітичне дослідження балету «Norper» Максима Шалигіна, зокрема засобів художнього перекладу в аспекті міжмедіальної інтерпретації.

Оскільки першоджерело балету «Norper» становить твір іншого виду мистецтва, увагу зосереджено на питанні міжмедіальних зв'язків, а відтак — на визначенні дефініцій «міжвидовий художній переклад» і «міжмедіальна інтерпретація».

Осмислюючи феномен міжвидового художнього перекладу, дослідниця Анна Хуторська дає таке його визначення: «Міжвидовий художній переклад — це процес передачі значень <...> не музичного першоджерела — музичними засобами з частковою модифікацією його семантичного та комунікативного аспектів на основі зіставлення та поєднання міри умовності мистецтв, що беруть участь у синтезі»³.

Що стосується дефініції «міжмедіальна інтерпретація», то вона включає дві важливі складові: міжмедіальність та інтерпретація. Термін «інтерпретація» походить від лат. *interpretatio* і перекладається як *роз'яснення* чи *тлумачення*. Щодо музичної інтерпретації, провідний дослідник цього питання Віктор Москаленко дає таке її визначення: «Музичне інтерпретування — це організована інтелектом творча

¹ Зінченко В. М. Балет «Odysseus» Максима Шалигіна: інтонаційно-драматургічна специфіка // Музична наука на початку третього тисячоліття : зб. ст. молодих музикознавців України / Одеська нац. муз. акад. України ім. А. В. Нежданової. Одеса, 2019. Вип. 8. URL: http://onmavisnyk.com.ua/uploads/editor/stud_issue/std_id_8/3313145ae2952ef1c1cd0cdfd02f7db7.pdf (дата звернення 11.12.2019); Зінченко В. М. Балет «Traces» Максима Шалигіна — втілення семантики юродства // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку / Рівненський держ. гуманітарний ун-т. Рівне, 2020. Вип. 36. С. 134–145; Когут Т. В. «Case Carmen» Максима Шалигіна: особливості характеристики героїні у ретроспективній композиції балету // Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Київ, 2019. Вип. 2. С. 84–97.

² Когут Т. В. «Case Carmen» Максима Шалигіна: особливості характеристики героїні у ретроспективній композиції балету // Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Київ, 2019. Вип. 2. С. 84–97.

³ Хуторська А. Й. Композиторська інтерпретація поетичного тексту як художній переклад (на прикладі камерно-вокальної музики) : автореф. дис ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03 Музичне мистецтво / Харківський держ. ун-т мистецтв ім. І. П. Котляревського. Харків, 2009. С. 9.

діяльність музичного мислення, яка спрямована на розкриття виразально-сміслових можливостей музичного твору»¹.

Особливим чином інтерпретаційний зміст твору формується завдяки музичній інтерпретації твору іншого виду мистецтва. У таких випадках композитор постає не тільки творцем, а й інтерпретатором певного «іншомовного» художнього феномена, адже «композиторська інтерпретація може виражатись <...> програмними (у вузькому значенні слова) творами, у яких використовується раніше зафіксований у слові, живопису, архітектурі та інших формах художній матеріал, сюжет, конкретний образ із відповідних творів»².

Щодо другої складової дефініції «міжмедіальна інтерпретація», зокрема терміна міжмедіальність, звертаємось до літературознавчих праць. Так, Віра Просалова у статті «Інтермедіальність як явище мистецтва і метод аналізу»³ формулює таке визначення: «Інтермедіальність — це відтворення в літературному тексті таких образних структур, що несуть інформацію про інші види мистецтва»⁴. Адаптуючи цю дефініцію до нашого дослідження, наголосимо, що в музичному мистецтві в міжмедіальному художньому просторі на першому плані перебуває музичний текст, який відтворює «коди» інших видів мистецтв. Оригінальний музичний опус, як результат композиторської інтерпретації твору суміжного виду мистецтва (живопис, архітектура, кіно тощо) засобами міжвидового художнього перекладу, породжує явище синестезійного порядку — міжмедіальну інтерпретацію. Зазначимо, що поняття «міжмедіальність» використовується як синонімічне до «інтермедіальність» (причина — різномовна тотожність префіксів «між» / інтер»: лат. *inter* — між, поміж, разом).

Аналіз останніх досліджень. Питання інтерпретації, художнього перекладу та міжмедіального аналізу досліджували українські мистецтвознавці, зокрема музикознавці Анна Кравченко⁵, Віктор Москаленко⁶, Ольга Соломонова⁷, Анна Хуторська⁸; літературознавці Віра Просалова⁹, Григорій Савчук¹⁰. Серед музикознавчих праць, присвячених міжмистецьким зв'язкам, варто виділити «Композиторську інтерпретацію поетичного тексту як художній переклад (на прикладі камерно-вокальної музики)»

¹ Москаленко В. Г. Лекції з музичної інтерпретації. Київ : Клякса, 2013. С. 8.

² Там само. С. 9.

³ Просалова В. А. Інтермедіальність як явище мистецтва і метод аналізу // Філологічні семінари. Парадигма сучасного літературознавства: світовий контекст. Вип. 16. Київ, 2013. С. 46–53.

⁴ Там само. С. 52.

⁵ Кравченко А. І. Від компаративістики до інтермедіальності в аналізі музичного мистецтва (на матеріалі камерно-інструментальної музики України кінця ХХ — початку ХХІ століття) // Культура і сучасність : альманах. Київ, 2016. Вип. 2. С. 53–59.

⁶ Москаленко В. Г. Лекції з музичної інтерпретації. Київ : Клякса, 2013. 134 с.

⁷ Соломонова О. Б. Інтерпретаційний контент модерного музичного театру: портрет у стилі *ad libitum* // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Вип. 130 : Історія музики — 2020. Ювілейні та пам'ятні дати. Київ, 2021. С. 143–160.

⁸ Хуторська А. Й. Композиторська інтерпретація поетичного тексту як художній переклад (на прикладі камерно-вокальної музики). Харків, 2009. 17 с.

⁹ Просалова В. А. Інтермедіальність як явище мистецтва і метод аналізу // Філологічні семінари. Парадигма сучасного літературознавства: світовий контекст. Вип. 16. Київ, 2013. С. 46–53.

¹⁰ Савчук Г. О. «Інтермедіальність» як категорія літературознавства й медіології // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». Харків. 2019. Вип. 81. С. 15–18.

А. Хуторської¹. У її дисертації розглянуто питання міжвидового художнього перекладу з акцентом на інтерпретаційному аспекті.

Щодо власне інтерпретації, то, окрім підручника з інтерпретації Віктора Москаленка, назвемо кілька нових наукових публікацій. Так, у статті «Інтерпретаційний контент модерного музичного театру: портрет у стилі *ad libitum*»² Ольга Соломонова, розглядаючи композиторську інтерпретаційну роботу в сучасному музичному театрі, обґрунтовує ознаки модерного митця: «Нова світоглядна парадигма (ідеться про посткласичний тип мислення митця — В. З.) відкриває “креативні шлюзи” і скеровує модерного митця на усвідомлення своїх неосяжних преференцій, аж до можливості не тільки “приєднатися” до наявного опусу, а й радикально змінити його, включившись у позачасову кооперацію з композитором минулого»³. Розвиваючи думку науковиці про вільний і багатоваріантний діалог модерного автора з культовим артефактом минулого⁴, доходимо таких висновків: по-перше, відхід від жанрових канонів і безмежна свобода композиторського мислення надають М. Шалигіну такі «неосяжні преференції», які продукують зміни на багатьох рівнях балетної композиції, починаючи від створення синтетичного за музичною генезою продукту і закінчуючи вільною, нескінченно варіантною трактовкою жанру балету в його творчості; по-друге, сучасний митець легко може вступати не лише в інтертекстуальний, а й у міжмедіальний діалог, що й здійснено в аналізованому балеті.

Про важливість дослідження творів сучасних композиторів згідно з теорією інтермедіальності пише А. Кравченко⁵. Вона розглядає інтермедіальність як синергетичний процес, у якому, на її думку, відбувається «не накладання / суміщення, а “трансплантація”, “транспозиція”, “привласнення” ознак, притаманних іншим видам мистецтв»⁶. Названі праці становлять методологічну основу статті.

Мета статті — виявити інтонаційно-драматургічну й інтерпретаційну специфіку балету «Норрег» М. Шалигіна в аспекті міжмедіальної інтерпретації. Цим зумовлені такі **завдання**:

- визначити поняття міжмедіальної інтерпретації;
- окреслити ознаки художнього стилю Е. Гоппера;
- виявити міжмедіальні зв'язки картини Е. Гоппера «Morning Sun» і балету М. Шалигіна «Норрег»;
- розкрити особливості роботи композитора в іманентно-інтонаційному плані на рівні «живописності музики», в аспекті трансплантації стилю художника в музичну площину;
- охарактеризувати прийоми роботи композитора з адаптованими у творі жанровими моделями (балет, серенада).

¹ Хуторська А. Й. Композиторська інтерпретація поетичного тексту як художній переклад (на прикладі камерно-вокальної музики). Харків, 2009. 17 с.

² Соломонова О. Б. Інтерпретаційний контент модерного музичного театру: портрет у стилі *ad libitum* // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Вип. 130 : Історія музики — 2020. Ювілейні та пам'ятні дати. Київ, 2021. С. 143–160.

³ Там само. С. 145.

⁴ Там само.

⁵ Кравченко А. І. Від компаративістики до інтермедіальності в аналізі музичного мистецтва (на матеріалі камерно-інструментальної музики України кінця ХХ — початку ХХІ століття) // Культура і сучасність. Київ, 2016. Вип. 2. С. 53–59.

⁶ Там само. С. 56.

Для досягнення мети і виконання завдань застосовано такі дослідницькі **методи:** компаративний — для порівняння жанрово-стильових ознак балету М. Шалигіна і картин Е. Гоппера; жанрово-інтонаційного аналізу — для виявлення іманентно музичної специфіки балету; теоретичного узагальнення — для осмислення тенденцій роботи композитора в міжмедіальному просторі.

Виклад основного матеріалу. Під час визначення специфіки будь-якого балету як театральньо-сценічного твору питання інтерпретації — як сценічної, так і музичної — завжди на часі. Однак інколи композиторський опус може містити досить цікаве інтерпретаційне зерно, яке проростає у сферу міжмедіального художнього перекладу. Прикладом твору, який опиняється на перетині міжмедіальної інтерпретації та художнього перекладу, вважаємо балет Максима Шалигіна «Hopper».

Для виявлення інтонаційно-драматургічної специфіки балету в означеному проблемному полі представимо портрет композитора з акцентом на його художніх пріоритетах. М. Шалигін — сучасний митець з інтертекстуальним і міжмедіальним мисленням. Як більшість композиторів молодшої генерації, він працює в різних жанрах, поєднуючи різні стильові й інтонаційні джерела, застосовує цитатний матеріал, вступає в діалог з різними культурами і митцями світу тощо.

«**Hopper**» — другий балет у доробку М. Шалигіна, написаний 2012 року на замовлення нідерландської хореографіні Лонек ван Лесс (Lonneke van Leth), яка вдруге запросила митця взяти участь у щорічному тематичному фестивалі сучасної хореографії в Нідерландах «UNEVEN». Особливість фестивалю «UNEVEN» полягає в тому, що його тематика щоразу нова, вона визначає цілісну драматургію проєкту. Того року тематичними фігурами фестивалю були художники.

Отже, М. Шалигін отримав чітке образно-тематичне завдання — інтерпретувати в музичному опусі образ художника, якого обрали замовники — Едварда Гоппера. Він мав виконати кілька технічних завдань: створити камерний балет (не більше десяти хвилин звучання музики); відповідно до форс-мажорних фестивальних обставин, на створення балету композитору відводився лише місяць.

Отже, «героєм балету», з яким мав працювати М. Шалигін, став Едвард Гоппер (1882–1967) — американський художник, представник американського реалізму, один із яскравих урбаністів ХХ століття. Головні персонажі його картин — технократичне місто й самотні, спустошені, застигли люди, зображені в буденних ситуаціях — удома, у барах, кафе, готелях тощо.

«Простір Гоппера дуже схожий на сценічну коробку зі спеціально організованим, дуже продуманим світлом (звернімо увагу на важливий для пропонованої роботи аспект світла — В. З.). Це дивний мовчазний театр, з умовно зображеними людьми-манекенами, які не діють, чогось чекаючи», — пише дослідниця творчості Е. Гоппера О. Якимович¹. Кожна його картина — застиглий кадр із життя, який не має конкретної історії чи визначеного сюжету. Усе відбувається тут і тепер. Симптоматично, що творчість Е. Гоппера мала величезний вплив на фото-мистецтво й кінематограф, відкриваючи таким чином «вікно» в міжмедіальний простір мистецтва. Зокрема, картина «House by The Railroad» («Будинок біля залізниці») становить основу декорацій фільму «Psycho» («Психо») Альфреда Гічкока, а картина «Nighthawks» («Опівнічники») стала культовою для американського кінематографа — так, алюзії до названої картини Е. Гоппера бачимо у фільмі «Glengarry Glen Ross» («Гленгаррі

¹ Якимович Е. А. Ловушки Эдварда Хоппера. Живопись в эпоху кино и фотографии // Собрание. Искусство и культура. Москва, 2017. № 2 (47). С. 16.

Глен Росс») Джеймса Фолі (James Foley), в епізоді «Homer vs. the Eighteenth Amendment» («Гомер проти вісімнадцятої поправки») мультиплікаційного серіалу «The Simpsons» («Сімпсони») тощо.

Проте, незважаючи на образи самотніх, спустошених людей, роботи Е. Гоппера вражають колористичністю світла й дивовижною насиченістю чітких геометричних ліній. У багатьох полотнах художник сміливо експериментував із незвичайними світловими ефектами: особливим, часто штучним світлом, тьмяними тінями. Та найважливішим складником його картин стає сонячне світло. Сам художник говорить: «Світло — важлива виражальна сила для мене»¹.

Задумуючи балет «Норрег», хореографія Лонек ван Лесс обрала і запропонувала М. Шалигіну конкретну роботу Е. Гоппера, яка стала основою для постановки — це одна з найвідоміших його картин — «Morning Sun» («Ранкове сонце»)², на якому зображена осяяна сонячним промінням самотня жінка. Сидячи на ліжку, вона напружено вдивляється у вікно. Цікаво, що ця робота Е. Гоппера увійшла до кінематографічної картини 2013 року «Shirley: Visions of Reality» («Ширлі: бачення реальності»), яку відзняв австрійський режисер Густав Дойч³ (Gustav Deutsch) за мотивами тринадцяти картин Е. Гоппера, що оживають у кадрі. Більше того, картина «Morning Sun» стала візитівкою до постера фільму та обкладинкою його DVD-диску.

Як з'ясувалося під час інтерв'ю з М. Шалигіним⁴, він знає творчість цього американського художника, а тому можна припустити, що під час роботи над музикою балету його творча фантазія не обмежувалася лише цією картиною, а включала контекстно його роботи.

Цікава історія створення цього балетного опусу. М. Шалигін — сучасний європейський митець, який досить прагматично ставиться до замовлень. Під час роботи над балетом «Норрег» через обмежений бюджет проекту він не вбачав за доцільне створювати повністю новий опус, а тому звернувся до свого твору «Дует» для скрипки й фортепіано (2008), тематичний фрагмент якого і став основою балету. Як зазначає композитор, «Гоппера я давно люблю і підібрав цю частину для трансформації, адже зрозумів, що буде гарне поєднання»⁵. Так з'являється десятихвилинний твір для чотирьох скрипок, альту, віолончелі, контрабаса та перкусії.

Звернімо увагу, що, незважаючи на замовлення та офіційну постановочну назву балету «Норрег», М. Шалигін лишає за собою право назвати свій балетний опус, відповідно до своїх уподобань: у списку робіт композитора цей твір зазначено як «Серенада» (музика для балету)⁶. Такий підхід до назви творів не типовий для «балетних композиторів», адже зазвичай опуси називають постановочним ім'ям (знов-таки, розширення преференцій митця в осмисленні своїх творчих можливостей).

Постає запитання: Чому композитор надає балету таке жанрове визначення? Для відповіді звернімося до етимології слова «серенада» і з'ясуємо жанрово-інтонаційну специфіку аналізованого опусу.

¹ «Light is an important expressive force for me». Цит. за: Якимович Е. А. Ловушки Эдварда Хоппера. Живопись в эпоху кино и фотографии // Собрание. Искусство и культура. Москва, 2017. № 2 (47). С. 24.

² Картина написана 1952 року і зберігається в колекції художнього музею Коломбуса, штат Огайо (США).

³ Густав Дойч (Gustav Deutsch, 1952–2019) — австрійський мультидисциплінарний художник та кінорежисер.

⁴ Усі представлені в статті матеріали взято з особистого листування з автором від 01. 12. 2019.

⁵ З особистого листування з автором від 01. 12. 2019.

⁶ Maxim Shalygin : official website. URL: <http://maximshalygin.com> (accessed: 22. 02. 2019).

Як відомо, серенада (від франц. *serenade*, італ. *serenate, sera*, у перекладі — *вечір*) — сольний вокальний твір любовного змісту, виконуваний в супроводі щипкового інструмента або інструментального ансамблю просто неба, зазвичай у вечірній час. Звідси — типові для серенади інтимна ліричність інтонування, просторовість звучання, що відображає специфіку виконання на пленері, використання принципу звуконаслідування щипкових інструментів, переважно тридольний метр і куплетна форма.

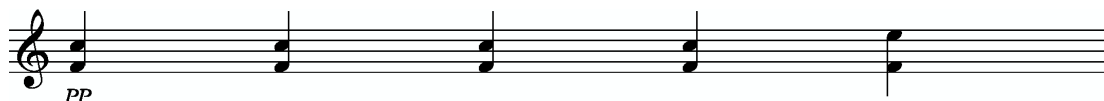
Щодо балету М. Шалигіна, то жанр твору, який композитор назвав «Серенада», зазнає значної трансформації. Спочатку балет, справді, має певні, досить чіткі жанрово-інтонаційні ознаки серенади: імітація щипка, де-юре наявність теми-супроводу і теми вокальної природи, натяк на куплетну форму. Утім, у процесі розвитку ці жанрові ознаки поступово розмиваються, а далі й зовсім «розчиняються» в насиченому, позбавленому чітких жанрових рис щільному звуковому просторі.

На особливу увагу заслуговує проблема інтерпретації у балеті полотна Е. Гоппера як першоджерела, яке входить в інтонаційну плоть балету завдяки міжвидовому художньому перекладу. Важливо, що М. Шалигіну іманентно інтонаційними засобами вдалося втілити головні художні ідеї Е. Гоппера — чіткі лінії, гру зі світлом, образну систему самотності й відчуженості. Композитор тонко відчуває миття і з кожним тактом усе глибше «занурюється» в задум художника, що створює той ефект синтезу мистецтв, коли музика не пояснюється програмною назвою чи відсиланням до твору мистецтва, а навпаки, стає своєрідним коментарем і продовженням живопису, «живописною музикою» чи «музичним живописом».

Починається балет туттійним співзвуччям на три *forte*, яке створює ефект звукової завіси, що можна трактувати і як початок театральної дії, і як враження від першого ознайомлення з полотном, з якого зривають тканину для презентації глядачеві. Перше, що впадає в око на картинах Е. Гоппера, це моторошна, але несподівано світла порожнеча і надчіткі геометричні лінії музичної матерії. Певною звуковою аналогією цим характерним ознакам «почерку» художника стає перша тема балету, експонована у восьмому такті в партії віброфона (приклад 1) — розмірений, чіткий рух гармонічних інтервалів чвертками.

Приклад 1.

М. Шалигін. «Serenade». Перша тема (початок)

Переконливий стабільний рух чверток створює відчуття чітких рельєфних ліній, а повторюваний «порожній» інтервал квінти, яким починається тема, ніби символізує гопперівську порожнечу. Просвітлення, якого набуває тема до кінця її проведення (прихід до *мі мажору*), виводить глядача-слухача на новий рівень сприйняття картини — споглядання його «світлової» кольорової палітри (приклад 2).

Приклад 2.

М. Шалигін. «Serenade». Перша тема (продовження)

Зазначимо, що перша тема має ще кілька репрезентативних інтонаційних амплуа. Перше з них звукозображальне, представлене імітацією щипкового «серенадного» акомпанементу, який уособлює зазначений у назві жанр. Друге — філософсько-

екзистенційне завдяки розміреному неспинному руху чвертками символізує нещадний і невідворотний відлік часу.

Іншу ситуацію спостерігаємо з другою темою, більш індивідуалізованого типу. Її можна інтерпретувати як тему світла, яке, зачаровуючи своєю невлівимістю, свободою і всепроникненістю, переважає на полотнах Е. Гоппера. З'являючись в п'ятнадцятому такті, ця тема (приклад 3) одразу привертає до себе увагу завдяки яскраво вираженій вокальній природі, світлому тембру скрипки в насиченому середньому регістрі, мобільній, звільненій від метричних рамок ритміці та плавному, з неспинним рухом, розширенню-розгортанню, що ніби реалізує ранковий «розквіт» поки що не яскравого сонячного світла, яке поступово охоплює все навкруги. Усі ці засоби музичної виразності створюють відчуття яскравої колористичності музичної тканини. Проте наявність мінорного ладу і тужливої одноголосної мелодії, поряд із приглушеною динамікою і прозорою фактурою, свідчать про відтворення настрою самотності, характерної для картин Е. Гоппера.

Приклад 3.

М. Шалигін. «Serenade». Друга тема

На особливу увагу заслуговує поява витриманих на трелях звуків, які поступово заповнюють музичний простір і створюють ефект розмитості світла й барв (згадаймо, що еталоном для Е. Гоппера були французькі імпресіоністи, із творчістю яких він ознайомився під час трьох візитів до Франції). Важливо, що поступово «зараження» трелями, які створюють ефект «освітлення» і суцільної звукової розмитості, охоплює всі мелодичні лінії, окрім партій з тематичним проведеннями.

Цікаво, що у процесі «музичного перекладу» картини Е. Гоппера М. Шалигін експериментує, синтезуючи й переплітаючи обидві теми так само, як головні елементи полотна художника — геометричні лінії та світло — постійно перетинаються і грають з увагою глядача, щоразу дивуючи несподіваними поєднанням і зміною співвіднесених планів під різним кутом зору. Інтонаційним еквівалентом такого технічного прийому картин Е. Гоппера в музиці М. Шалигіна стає переміна функціональних співвідношень названих тем, які постійно мігрують із рельєфу у фоновий план і навпаки. Відблиски тем аж до завершення з'являтимуться в різних тембрах ансамблю та в різних регістрах, і це щоразу визначатиме їх нове функційне положення. Уже починаючи з другого проведення, теми звучать у контрапункті, змінюючи своє темброве забарвлення й регістри. Так, перша тема темброво еволюціонує від «розмитої», майже дематеріалізованої, викладеної в ледь чутного віброфона на *pianissimo* і піцикато струнних — до проведення у високому регістрі на *mezzo forte*. Тим самим кардинально змінюється функція теми, яка з фонові, суто другорядної (позиція акомпанементу), трансформується в рельєф — провідну тему першого плану (починаючи з т. 42). Іншою є «доля» другої теми, яка почне свій шлях трансформації, переходячи із провідної інтонаційної ідеї в затінок першої теми.

Важливо, що М. Шалигін не забуває і про атмосферу картин Е. Гоппера з характерними для них відчуженням і самотністю. Символічні у цьому плані три «самотні» удари гонга, які в поєднанні з акцентом у тембровому забарвленні віолончелі та контрабаса звучать у низькій теситурі, різко пронизуючи прозору й застиглу музичну

тканину. Важлива драматургічна функція цих ударів: вони з'являються в найсвітліші чи драматургічно ключові моменти твору (поява ліричної теми, кульмінація, фінальний акорд), чим руйнується відчуття легкості від сприйняття «музичної картини» і вноситься певне напруження. Зокрема, перший удар звучить під час експозиції другої, ліричної теми (т. 15). Таке поєднання ніжності і «брутальності» створює досить сильний слуховий ефект, характерний для зорових потрясінь від картин Е. Гоппера.

Дивно, але у процесі музичної інтерпретації художнього полотна М. Шалигін ніби втілює психологічний стан поступової зорової втоми від споглядання однієї картини: трелі, які спочатку просто пом'якшували і пролонгували «світловий» перехід, стають більш нав'язливими і заповнюють увесь музичний простір. Додає відчуття суцільної звукової розмитості інтонаційне спотворення останнього, віолончельного проведення ліричної теми: вона виконується з глісандуючими ефектами і поступовим *crescendo*.

Процес міжмедіальної інтерпретації, реалізований музичним коментарем до картини «Morning Sun» Е. Гоппера, триває і набуває свого природного втілення в хореографічному дійстві. Залишившись одна після танцю з двома партнерами, дівчина набуває пози жінки з картини Е. Гоппера «Morning Sun», яка ніби оживає у променях прожекторів.

Свою інтерпретацію творчості Е. Гоппера здійснено й у сценічному оформленні простору. Як і на полотні «Morning Sun», у ньому переважають чіткі геометричні лінії, створені за допомогою прямокутних стелажів, на яких сидять жінки, застигли в позі дівчини з картини. Така прямолінійність пом'якшується плавними рухами танцюристів у супроводі пластичної музики М. Шалигіна, яка ніби компенсує недостатню м'якість сценічного простору: поряд зі світлою й ніжною звуковою палітрою, він заповнюється пластично-граційною хореографічною реалізацією світлового поля картини Е. Гоппера.

Висновки. На основі здійсненого аналізу можна стверджувати, що М. Шалигін створює свій інтерпретаційно-звуковий коментар до картини Е. Гоппера. Важливою проблемою, яка постає у зв'язку з адаптацією до балету вже наявної музики композитора, є трансформація першоджерела. По-перше, використавши тему свого твору і переосмисливши його відповідно до творчості Е. Гоппера і нового жанру, композитор трансформує *небалетний твір* в *іманентно балетний*. По-друге, якщо зважати на авторську назву твору «Серенада», відбувається трансформація жанру серенади, яка у процесі розвитку втрачає свої реальні жанрові координати, ніби розчиняючись у розмитому імпресіоністично-колористичному полі «музичного живопису». Нарешті, дві теми музичного твору, кожна з яких презентує головні ознаки творчості Е. Гоппера (чіткість ліній, гра світлом), дифузним чином проникають одна в одну, утворюючи своєрідні взаємопов'язані інтонаційні «трансформери» і демонструючи специфіку музичної міжмедіальної інтерпретації названої картини.

Отже, у процесі міжмедіальної інтерпретації, яка трансплантує в музичний простір балету живописні ознаки картини Е. Гоппера «Morning Sun», народжується феномен «музичного живопису», що здійснює художній переклад стилю американського художника засобами музики. Завдяки відповідності музично-інтонаційних еквівалентів головним стильовим ознакам художника (чіткі геометричні лінії, гра зі світлом, образна система самотності й відчуженості), М. Шалигін створює живописну картину іманентними музично-інтонаційними засобами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Зінченко В. М. Балет «Odysseus» Максима Шалигіна: інтонаційно-драматургічна специфіка // Музична наука на початку третього тисячоліття : зб. ст. молодих музикознавців України / Одеська нац. муз. акад. України ім. А. В. Нежданової. Одеса, 2019. Вип. 8. URL: http://onmavisnyk.com.ua/uploads/editor/stud_issue/stid_8/3313145ae2952ef1c1cd0cdfd02f7db7.pdf (дата звернення 11.12.2019).
2. Зінченко В. М. Балет «Traces» Максима Шалигіна — втілення семантики юродства // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку / Рівненський держ. гуманітарний ун-т. Рівне, 2020. Вип. 36. С. 134–145.
3. Когут Т. В. «Case Carmen» Максима Шалигіна: особливості характеристики героїні у ретроспективній композиції балету // Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського : наук. журн. Київ, 2019. Вип. 2 (19). С. 84–97.
4. Кравченко А. І. Від компаративістики до інтермедіальності в аналізі музичного мистецтва (на матеріалі камерно-інструментальної музики України кінця ХХ — початку ХХІ століття) // Культура і сучасність : альманах / Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв. Київ, 2016. Вип. 2. С. 53–59.
5. Москаленко В. Г. Лекції з музичної інтерпретації. Київ : Клякса, 2013. 134 с.
6. Просалова В. А. Інтермедіальність як явище мистецтва і метод аналізу // Філологічні семінари. Парадигма сучасного літературознавства: світовий контекст / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Б-ка Ін-ту філології. Вип. 16. Київ, 2013. С. 46–53.
7. Савчук Г. О. «Інтермедіальність» як категорія літературознавства й медіології // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». Харків, 2019. Вип. 81. С. 15–18.
8. Соломонова О. Б. Інтерпретаційний контент модерного музичного театру: портрет у стилі *ad libitum* // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Вип. 130 : Історія музики — 2020. Ювілейні та пам'ятні дати. Київ, 2021. С. 143–160.
9. Хуторська А. Й. Композиторська інтерпретація поетичного тексту як художній переклад (на прикладі камерно-вокальної музики) : автореф. дис ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03 Музичне мистецтво / Харківський держ. ун-т мистецтв ім. І. П. Котляревського. Харків, 2009. 17 с.
10. Якимович Е. А. Ловушки Эдварда Хоппера. Живопись в эпоху кино и фотографии // Собрание. Искусство и культура. Москва, 2017. № 2 (47). С. 14–27.
11. Maxim Shalygin : official website. URL: <http://maximshalygin.com> (accessed: 22. 02. 2019).

REFERENCES

1. Zinchenko, V. (2019). The ballet «Odysseus» by M. Shalygin: intonation-dramatic specificity [Balet «Odysseus» Maksyma Shalyghina: intonatsiino-dramaturhichna spetsyfika]. In: *Music science at the beginning of the third millennium [Muzychna nauka na pochatku tretyogo tysiacholittya]*, Issue 8. Available at: http://onmavisnyk.com.ua/uploads/editor/stud_issue/stid_8/3313145ae2952ef1c1cd0cdfd02f7db7.pdf (accessed: 11.12.2019) [in Ukrainian].
2. Zinchenko, V. (2020). Maxim Shalygin's ballet "Traces" — the embodiment of the semantics of iurodstvo [Balet «Traces» Maksyma Shalyghina — vtillennia semantyky yurodstva]. In: *Ukrainian Culture: the Past, Modern, Ways of Development [Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku]*. Rivne State University in the Humanities. Issue 36. Rivne, pp. 134–145 [in Ukrainian].

3. Kohut, T. (2019). “Case Carmen” by Maxim Shalygin: heroine’s characteristic features in a retrospective ballet composition [«Case Carmen» Maksyma Shalyhina: osoblyvosti kharakterystyky heroini u retrospektyvni kompozytsii baletu]. In: *Journal of the Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine [Chasopys Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho]*, Issue 2 (19), pp. 84–97. [in Ukrainian].

4. Kravchenko, A. (2016). From comparative studies to intermediality in musical art study (based on the chamber music of Ukraine of the late 20th — early 21st century) [Vid komparatyvistyky do intermedialnosti v analizi muzychnoho mystetstva (na materiali kamerno-instrumentalnoi muzyky Ukrainy kintsia XX — pochatku XXI stolittia)]. In: *Culture and modernity. [Kultura i suchasnist’]*. Issue 2, pp. 53–59 [in Ukrainian].

5. Moskalenko, V. (2013) *Lectures on musical interpretation [Lektsii z muzychnoi interpretatsii]*. Kyiv: Kliaksa, 134 p. [in Ukrainian].

6. Prosalova, V. (2013). Intermediality as a phenomenon of art and a method of analysis. [Intermedialnist yak yavyshche mystetstva i metod analizu]. In: *Philological seminars. The paradigm of modern literary criticism: the world context [Filolohichni seminary. Paradyhma suchasnoho literaturoznavstva: svitovyi kontekst]*. Issue 16, pp. 46–53 [in Ukrainian].

7. Savchuk, G. (2019). “Intermediality” as a category of literary criticism and mediology [«Intermedialnist» yak katehoriia literaturoznavstva y mediolohii]. In: *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. [Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina]*. Series “Philology”. Issue 81. Kharkiv, pp. 15–18 [in Ukrainian].

8. Solomonova, O. (2021). The Interpretation Content of the Modern Musical Theater: a Portrait in the Style of ad Libitum [Interpretatsiinyi kontent modernoho muzychnoho teatru: portret u styli ad libitum]. In: *Scientific herald of Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine [Naukovyi visnyk Natsionalnoi muzychnoi akademii Ukrainy imeni P. I. Chaikovskoho]*. Issue 130: *History of Music — 2020. Anniversary and Memorable Dates [Istoriia muzyky — 2020. Yuvileini ta pamiatni daty]*, Kyiv, pp. 143–160 [in Ukrainian].

9. Khutorska, A. (2009). *Composer’s interpretation of the poetic text as an artistic translation (on the example of chamber and vocal music) [Kompozytorska interpretatsiia poetychnoho tekstu yak khudozhnii pereklad (na prykladi kamerno-vokalnoi muzyky)]*. The dissertation author’s abstract for gaining the degree of the Candidate of Art Criticism by specialty 17.00.03 Music Art. Kharkiv State Kotlyarevsky University of Arts. Kharkiv. 17 p. [in Ukrainian].

10. Yakimovich, E. (2017). The traps of Edward Hopper. Painting in the era of cinema and photography [Lovushki Jedvarda Hoppera. Zhivopis’ v jepohu kino i fotografii]. In: *Collection. Art and culture [Sobranie. Iskusstvo i kul’tura]*. Issue 2, pp. 14–27 [in Russian].

11. *Maxim Shalygin*: official website. Available at: <http://maximshalygin.com> (accessed: 22.02.2019) [in English].

ЗИНЧЕНКО В. М.

Зинченко Вероника Михайловна — аспирант кафедры истории мировой музыки Национальной музыкальной академии Украины имени П. И. Чайковского (Киев, Украина).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8607-3582>
veronika-music@ukr.net

DOI: <https://doi.org/10.31318/2522-4190.2021.131.243227>

**БАЛЕТ МАКСИМА ШАЛЫГИНА «НОРРЕР»:
НА СТЫКЕ МЕЖМЕДИАЛЬНОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ
И ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПЕРЕВОДА**

Актуальность исследования. Балет Максима Шалыгина «Норрер» впервые исследован в аспекте жанрово-интонационной специфики и межмедиаальных связей с картиной американского художника Эдварда Хоппера «Morning Sun» («Утреннее солнце»). Раскрыты имманентно интонационные приёмы межвидового художественного перевода стиля Э. Хоппера в музыкальную плоскость. Обоснована целесообразность применения дефиниции межмедиаальной интерпретации как разновидности композиторской интерпретации произведения смежного вида искусства средствами музыкальной выразительности. Актуальность исследования обусловлена первым научным обращением к балетному творчеству украинско-нидерландского композитора М. Шалыгина (1985) в контексте межмедиаальной композиторской интерпретации. **Научная новизна** статьи состоит в анализе балета М. Шалыгина «Хоппер» с акцентом на особенностях трансплантации стиля Э. Хоппера в жанрово-интонационную сущность балета.

Цель статьи — выявить интерпретационную специфику балета М. Шалыгина «Норрер» в аспекте межмедиаальной интерпретации. На основе изучения художественного стиля Э. Хоппера, в частности его картины «Morning Sun», раскрыты особенности работы композитора по «переводу» и трансплантации стиля художника в имманентно-музыкальную плоскость (модель «живописной музыки»).

Методы исследования: сравнительный — для сопоставления жанровых особенностей балета М. Шалыгина и картины Э. Хоппера, жанрово-интонационного анализа — для выявления интонационно-драматургической специфики балета; теоретического обобщения — для осмысления тенденций работы композитора в межмедиаальном пространстве.

Результаты. Выявлено, что М. Шалыгин, проявляющий склонность к межмедиаальному художественному мышлению, создаёт в балете «Норрер» интерпретационно-звуковой комментарий к картине Э. Хоппера. Важная особенность балета «Норрер» — процесс трансформации на всех уровнях жанрово-интонационной организации: переосмысление своего произведения «Дуэт» с трансформацией небалетного жанра в балетное, с учётом авторского названия балета «Серенада» — трансформация жанра серенады и образование интонационных «трансформеров» из двух тем балета, каждая из которых представляет главные черты творчества Э. Хоппера (чёткость линий, игра светом).

В процессе межмедиаальной интерпретации рождается феномен «музыкальной живописи», осуществляющий художественный перевод стиля американского художника средствами музыки. Благодаря нахождению музыкально-интонационных эквивалентов главным стилевым чертам художника (чёткие геометрические линии, игра со светом, образная система одиночества и отчужденности) М. Шалыгину удаётся создать живописную картину интонационными средствами.

Ключевые слова: балет «Норрер» Максима Шалыгина, черты стиля Эдварда Хоппера, межмедиаальная интерпретация, художественный перевод.

VERONIKA ZINCHENKO

Zinchenko, Veronika — Postgraduate Student at the Department of World Music History at the Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8607-3582>

veronika-music@ukr.net

DOI: <https://doi.org/10.31318/2522-4190.2021.131.243227>

**MAXIM SHALYGIN'S BALLET "HOPPER":
AT THE CROSSROADS OF INTERSPECIFIC INTERPRETATION
AND ARTISTIC TRANSLATION**

Relevance of the study. Maxim Shalygin's ballet "Hopper" is for the first time explored both from the point of view of its genre and intonation specifics, and in terms of interspecific connections with the painting by American artist Edward Hopper "Morning Sun".

The author's methods of interspecific literary translation of E. Hopper's style are revealed by immanently intonation means. The expediency of using the definition of intermedial interpretation, which is a kind of interpretation by composer of a work of a related art form by means of interspecific literary translation, has been substantiated. The relevance of the study is due to the first scientific appeal to the ballet work of the Ukrainian-Dutch composer Maksim Shalygin (1985) in the context of an intermedia composer's interspecific. An analytical study of M. Shalygin's ballet "Hopper" with an emphasis on identifying the specifics of the transplantation of E. Hopper's style into the genre-intonational essence of ballet provides the **innovative status** of the presented study.

The main objective of the study is to reveal the interpretational specifics of M. Shalygin's ballet "Hopper" in the aspect of intermedial interpretation. Based on the study of the artistic style of E. Hopper (in particular, his painting "Morning Sun"), the features of the composer's work on the "translation" and transplantation of the artist's style into the immanent-musical plane (the model of "pictorial music") are investigated.

The following research **methods** are adapted in the work: the comparative method (to compare the genre features of M. Shalygin's ballet and E. Hopper's painting), the method of genre-intonation analysis — to highlight the immanently musical specifics of ballet; the method of theoretical generalization — for understanding the tendencies of the composer's work in the intermedial space.

Results. In the course of the research, it was found that M. Shalygin, who displays a tendency to-wards intermedial artistic thinking in his work, creates in the ballet "Hopper" an interpretation and sound commentary on the painting by E. Hopper. An important feature of the ballet is the process of transformation at all levels of genre-intonation organization. It is a partial rethinking of the themes of his already existing work "Duet" with the transformation of a non-ballet work into a ballet one proper, and, if we take into account the author's title of the work "Serenade", a transformation of the serenade's genre, which in the process of development loses its real genre coordinates, and, occurrence intonational "transformers" from two ballet themes, each of which represents the main features of E. Hopper's work (clarity of lines, playing with the light's).

In the process of intermedial interpretation, the phenomenon of "musical painting" is born, which realizes the artistic translation of the American artist's style by means of music. Thanks to finding musical and intonational equivalents to the main stylistic features of the artist (clear geometric lines, playing with light, the imaginative system of loneliness and alienation) M. Shalygin manages to create a picturesque picture by intonation means.

Keywords: interpretive strategies, modern musical theater, trends and factors of interpretation.